

JOANES ETXEBERRI EGITASMOA (2007-2008)

Euskararen Historia Sozialerako Proiektua

EHS

Joseba Intxausti Rekondo

Euskaltzainburuak eta Akademiako Jagon Sailak iradokita dakart hona Egitasmo honen proposamena (1). Ez da hau, noski, Euskaltzaindian Euskararen Historia Sozialaren (EHS) eremuaz hitz egiten den lehen aldia: izendapen molde horrekin, besterekin edo inolakorik gabe behin baino gehiagotan arduratu da gure Akademia euskararen iraganeko bizitza sozialaz. Ez, ordea, modu egitarautu eta jarraituan, nik dakidanez.

Azkeneko hamarkadetan, euskalaritzak (terminoa bere adiera orokorrean eta adiera hertsia gogotan hartuta) (2) urrats nagusiak eman ditu, ikertzaile berriei eta hainbat ikertegiri esker; batez ere, egia da hori hizkuntzaren gaurko eta iraganeko *corpus*-ari dagozkionetan. Euskaltzaindiaren lana bera da horren lekuko ona: begira, bestela, berorren liburu-katalogoan «Iker», «Hiztegiak», «Gramatika» edo *Onomasticon Vasconiae* argitalpen-sortak, *Euskera* agerria bera ahaztu gabe (Katalogoa 2006: 31-38, 39-40, 45-48) (3). Besteak beste, *corpus*-aren barruan onartuta dagoen onomastikako egitasmoari interes berezikoa deritzat, Joanes Etxeberri Egitasmoan ere gogoan izan beharko ditugun lanabes teknikoetarako aitzindari gisa (Iñigo/Galé 2005).

Hori horrela izaki, euskararen barne-izaera eta kanpo-biziera (bi eremuak, esan nahi dut: *corpus*-a eta *status*-a) aztertzen ari den komunitate akademikoa

---

(1) Eskerrak eman behar dizkiet Andres Urrutia euskaltzainburuari eta Mikel Zalbide euskaltzainari txosten honen lehen idazketari egin dizkieten oharrengatik. Bereziki baliozkoa izan da, 2007-2008ko egitaraurako Zalbide jaunak proposatu didan bigarren puntua, berori honako eta bestetarako baliozko ekarpena izan daitekeela uste baitut: «2. EHS-ren garapen berrietarako eredu eta irizpide metodologiko-kontzeptualak finkatzeko txostena».

(2) *Euskalaritza*: hitza bere adiera posible zabal edo hertsian hartuta, alegia. 1. Euskara aztertzen edo ikertzen duten jakite-eremu ezberdinak, edo eremu horietan diharduten komunitate zientifikoak (ikerlan linguistikoak, psikolinguistikoak, soziolinguistikoak, zuzenbidekoak, etab.). 2. Berezikiago, euskara aztertzen edo ikertzen duen hizkuntzalaritza eta hizkuntzalariak.

(3) Idazlanean zehar eta eranskinetan aipatuko dudan bibliografia txosten honek aintzakotzat hartu duen testuinguru teorikoa aditzera emateko da, besterik gabe. Ez du, bada, osotasun edo balioespen kritiko baten asmorik.

gero eta zabal eta emankorragoa gertatzen ari da, zorionez. Testuinguru orokor horretan, *status*-ari buruzko ikerlanak eta ahalegin sozialak sekula baino aberatsagoak izan dira euskararen munduan (1978-2007).

Hala ere, euskal herrialde guztietan, erakundeetatik eta ekimen sozialetatik molde ezberdinetan sustaturik sortu diren euskararekiko ezagumendu soziolinguistiko berriek ez dute izan, beharbada, Euskaltzaindian komeni zaigun leku eta hedapen-bide errosorik. Kezka hori da Proiektu honen azpian dagoena, nahiz eta «Joanes Etxeberri Egitasmo» hau arloaren alde historiko-sozialera mugatzen den.

0. Proiektuaren izena eta lekua

Ikus daitekeenez Proiektua «*Joanes Etxeberri Egitasmoa*» bezala aurkezten dut, eta azpigitulu bat eman diot: *Euskararen Historia Sozialerako Proiektua*. Batak eta besteak argibideren bat merezi dute hemen.

Proposamena *Egitasmo* edo *Proiektua* da, Euskaltzaindiko Barne-Erregeletako 53-57. artikuluetan aipatzen direnen modukoa eta han esandakoen arabera prozeduraz eraman daitekeena (*Euskera*: 46, 2001. 2. z., 824-825). EHS delakoaz ari naizela (laburdura horren bidez aipatuko dut «Euskararen Historia Soziala»: EHS), Euskaltzaindia eta Jagon Saila egokiak iruditzen zaizkit Proiektuari bere leku instituzionala emateko, aurrerago esanez joango naizen arrazoiengatik, eta ikerkuntza hutsa ez ezik «aplikatua» ere izan beharko lukeelako hemengo gure EHS honek.

Izendapen moldeari dagokionez, Joanes Etxeberri (1668-1749) hartu dut ikurtzat, bestelako eragozpenen bat ez balego behinik behin (4), euskal idazle laiko eskolatua eta kultur gaiak euskaraz eman zituena zelako (urrats berria gure historian), hizkuntzen arteko harremanen berri bazuena, euskararekiko herri-balioaz kontzientzia argia zuena.

Joanes Etxeberri bi Euskal Herrietako gizona genuen, Ipar-Hegoaldeetako, bietan bizi izana, Axular maisuaren mireslea (*P. Axular Saraco Erretora escuarazco autorerik hautuena, eta famatuena*), hizkuntzaren batasuna baieztatu zuena (*Escuara guztietan bat da, dio berak*), eta hizkuntzarekiko utzikeria bortizki salatu (*Escualdun Escuararen arbuizailleac, berak dira arbujagarriac*) zuena. Jada urrun gaude, noski, Etxeberrik euskaraz zituen hainbat ideietatik, baina haren funtsezko jarrera konbentzitu eta langilea eredugarria da guretzat, euskararen erabilpenari eusteko, beraren duintasun kulturala hobetu eta kalitatea zaintzen ahalegintzeko (Etcheberri 1907).

---

(4) Pentsatu ere pentsatu dut A. Oihenart-ena ere izan zitekeela (historialaria eta euskal idazlea) izendapen egokia, baina Eusko Ikaskuntzak bere kaierrerarako harturik duenez, nahigo izan dut gauzak ez nahasi.

Historia sozialaz dihardu Proiektuak; hortaz, ez da Linguistika edo Filologia, ez da Soziologia soila: gizarteko historia egin nahi du eta iraganetik denboran zehar datozen edukiak bilatu behar ditu, ikertu, ordenatu, aurkeztu eta hedatu.

Zer da, bada, gure Hizkuntzen Historia Sozial hau (HHS)?

1. Hizkuntzen Historia Soziala (HHS)

Jakina denez, ikerkuntzaren mundu akademikoan (Unibertsitate, Goi-Institutu eta Eskoletan), jakintzaren adar berriak ez dira erraz sartzen, eta beren errespetagarritasuna ez zaie musu truk eta berehala ematen. Aitorpen instituzional hori irabazi egin behar izaten da Zientzien Erakundeetan. Horrelako zerbait gertatzen zaie hizkuntzen eremuan jaio berriak diren hizkuntzekiko jakite-adar berriei, nahiz eta ez diren beti hain berriak.

Hizkuntzen Historia Sozialarekin ere (HHS) halatsu jazo da, eta horregatik ere komeni da iker eremu honetako alor eta mugei buruz zerbait esatea.

HHSk *hizkuntzen denboran zeharreko gizarteko izaera-bizierak aztertu nahi ditu*; iraganaren jarioan datozen gizarteko hizkuntzekiko usteak, zientziak, antolaerak, egoerak, jarrerak, jokabideak, aldakuntzak eta abar ikertu nahi ditu. Denboran zehar egiten den unean uneko Soziologia dela esan daiteke, eta nahiago bada, Soziolinguistika, baina beraren aztergaiak segida batean kateaturik datozelako da *historia*, iraganetik gizartean ibili dabilen eta etorrian datorren hizkuntz bizitzaren zientzia.

Historiaz ari gara, beraz, hitz egiten, edo Soziolinguistikan Hizkuntza-Sociologia dinamikoa deitu denaz (5).

Eta HHSk gizarteko gertakari bezala hartzen ditu hizkuntzak; komunitate linguistikoa du gogoan, bere baitan eta inguruko beste komunitate linguistikoekin harremanetan.

Hizkuntzen azalpen sozialak mota eta balio ezberdinekoak dira, hasi hizkuntz transmisioetik bertatik, gizarteko estatusetik segi eta mintzatzaileen (eta idazleen) azken lorpen handi eta estimagarrietaraino. Hau da, hizkuntzaren erabilpen orokorretik hasi eta, adibidez,

- oharpen sozialera (kontzientzia: mentalitateen historia),
- jarrera sozialetara (burubide pertsonalak, taldekoak),
- arte-lanetara (paremiologia, bertsolaritza, herri-literatura eta idatzia),
- ezagumendu zientifikora (linguistikaren historia, adibidez),

---

(5) Mikel Zalbide euskaltzainak egindako ohar bati jarraiki aipatzen dut hemen «Hizkuntza-Sociologia dinamikoa». Aurrerago itzuliko naiz puntu honetara.

- estatus sozialera (A eta B hizkuntzak),
- arau eta portaera politikora (ofizialtasuna eta beronen administrazioa, legeetan eta praxian),
- hizkuntzaren produkzio-mota guztietara (mintzatu-idatziak: liburugintza, ikus-entzunezkoak),
- eta oro har, Soziolinguistikak erakutsi dizkigun aztergai guztien historiario.

Eremu zabal horretan HHSK funtsezko datu berri bat dakar iker-eremura: *denborarena*. Horrek ematen dio nortasun propioa HHSri. Ezin da geratu jakineko une batean, ez aurrera, ez atzera begiratzuz, nahiz eta unerik interesgarrien eta erabakigarriena izan esku artean duen hori; adibidez, Frantziako Iraultzan «Grégoire Inkesta» (1790-1792), edo Filipinetan gaztelaniari ofizialtasuna kentzea (1987).

Denboraren kate-begi sozialak lotuz egin behar du lan HHSK, aurreko baldintzak ezagutuz, uneko ingurua begiratzuz eta, ahal duelarik, ondorioetara ere iritsiz, eta betiere gizartean bizirik dabilen hizkuntz kode bati buruz ari dela jakinik

2. HHS, Linguistika eta Soziologiaren artean

Linguistikak gisa batean edo bestean, izendatuki edo izendatu gabe, *sin-kronia* bezala *diakronia* ere erabili du, hizkuntzen aldakuntza ere begiratzuz. Eta horrekin, beste gabe, Historiara ere hurbildu behar izan du. Horren ondorioz, Linguistikaren iraganean agerian dago zein sarritan hizkuntzalariek aztertu izan duten aldakuntzen gertaera (Bynon 1977).

Horregatik, HHseko ikertzaileak arretaz so egin beharko die Linguistika-ko lorpenei eta gogoan hartu du Martinet-ek, diakroniaz ari zela idatzitakoa, aipatutako diakroniaren mundu zabala esan nahi da (Martinet 1975: 67):

...forman parte de la lingüística diacrónica: la lingüística comparativa, la reconstrucción de las lenguas «primitivas», las investigaciones sobre el parentesco de las lenguas y la clasificación de las lenguas por familias, las gramáticas comparadas de las diferentes lenguas, las investigaciones de los neogramáticos, que permitieron establecer leyes de los cambios fonéticos, las teorías del substrato, del superestrato y del adstrato, lo esencial de las investigaciones dialectológicas y de geografía lingüística (6).

---

(6) Geografia, «soziala» eta «historikoa» den neurrian, obra berean ikus daitezke guretzat ere argigarriak diren oharrak, s. v. «Lingüística geográfica y dialectología». 266-274. Diziplinari-teko mugak bereizi nahirik, bi kapitulu hauetan mugatu nahi izan du Breton-ek bere proposamena: «La géographie linguistique, oeuvre du linguiste» eta «Vers une «géographie des langues» branche de la géographie humaine» (Breton 1983²: 5 eta 19).

Baina ez da ahaztu behar Linguistikaz ari dela, eta autore beraren baieztapenaren arabera, linguistaren diakronia ez dela zinez eta zuzenean historikoa (Martinet ib.):

en ellas no se sigue la evolución, se aportan datos sobre dos estados diferentes de una misma lengua, sin preocuparse de investigar cuándo y cómo se produjo el cambio.

Dena den, Linguistikaren historiak XIX-XX. mendeetan hizkuntzen iraganaz zuzenki erakutsi dizkigunak eta, beharbada, zeharbidez eta pasaeran azaldu digun hainbat informazio HHSak aintzakotzat hartzen ditu, azken finean, altxor «historiko» aberatsa baita hori: nola ez gogotan har, esaterako, linguistek marraztu diguten hizkuntzen «historia geografikoa» edo «geografía histórica»? (Baldinger 1971). Horren parean, Linguistikaren historia bera ere, zientziarena alegia, arretaz begiratzekoa du HHSk (Mounin 1967, Chevalier/Encrevé 1984).

Testuinguru horretan, bi eskuliburu, behintzat, aipatuta utzi nahi ditut, erabilpen zabala dutenak, eta horregatik ere bi hizkuntzaren iragana osotasunean deskribatzen lagundu dutenak: R. Lapesa-ren *Historia de la lengua española* (1942) da lehena, eta J. M. Nadal eta M. Prats-ek eman ziguten *Història de la Llengua Catalana* (1982).

HHsean dabilen nork ez lituzke irakurri beharko Lapesa-ren «El español del Siglo de Oro. La expansión imperial. El clasicismo» kapituluko «España y su lengua en Europa», «El español, lengua universal» edo «El castellano, lengua española» pasarteak? (Lapesa 1986: 291-299).

Eta Herralde Katalanetakoa nahi bada, Nadal/Prats-en «el substrat ibero-basc» edo «fixació del domini lingüístic del català», XIII-XIV. mendeetako «la gran expansió de la llengua catalana» hura, adibidez? Eta nola ez diogu begiratu bat emango Sanchis Guarner-en «els parlars vascònics pirinencs» hari? (Nadal/Prats 1982: 28-40, 242-255, 366-388; Sanchis Guarner 1980: 57-60).

Horrela, bada, EHseko historialariok Linguistikako argitalpenetan badugu zer ikusi eta zer ikasi, batzuetan eranskin edo osagarri bezala emanda egongo da hori, baina bestetan baita liburuko diskurtso beraren gorputzean historia sozialari arretaz begi emanez ere. Lehenengo molde horretakoan artean Brunot/Bruneau-k utzi ziguten *Précis de grammaire historique de la langue française* hura gogora daiteke, bere kronologia historiko eta guzti (Brunot/Bruneau 1969: 7-41), eta bestelakoetan, Marcel Cohen-en frantsesaren historia, Meillet-engandik jasotako langai sozial guztiekin (Cohen 1967, 1987). Azken buruan, hizkuntzaren gizarteko bizitzaz ere aurrez aurre jardundako lana izango da Cohen-ena (Cohen 1971).

Eta azken orduko albiste ederra da Alain Rey-k eta aurkeztu digutena: *Mille ans de langue française. Histoire d'une passion*. Ados egon ala ez, go-

zamen hutsa da liburu hau hizkuntzen gizarte-historiaren zaleak garenontzat (Rey et al. 2007). Hain da aberatsa, hain gure alorretik ari dena.

Linguisten galdera sozialak gidaliburu orokor berezitueta ere ageri dira. Esateko, Hizkuntzaren Zientziak orokorrean aurkeztean, Martinet-ek elkarlanean bildu zigun sintesi zabala araka daiteke (*Le langage*, 1987), orain gutxi-ko linguista handiek horretan izan duten ardura ezagutzeko (Martinet 1987: 569-884, 1093-1221).

Linguistikak ez dio, beraz, uko egin hizkuntzen kanpo-historia deitu denari, egunean indarrean dauden eskuliburuak ere hori da gero eta gehiago azpimarratzen dutena, barne-historia egiteko kanpo-historia lagungarri ona dute-lakoan. Horren lekuko egokia da Erromaniari buruz atera berria den *Manual de lingüística románica* bat (Gargallo/Bastardas 2007), non lau partetan banatuta dagoen liburu honetan atal oso batean «historia externa» dioena ematen baita luze eta zabal (71-224), eta tartean eskaini duen linguistikaren historia ere hor dago (299-393).

Batzuetan, halabeharrak ere eramanez hizkuntzalariak Soziolinguistikara. Esanahitsua gertatzen da Hudson-ek (soziolinguista ere bilakatutako hizkuntzalari bera) bere liburu ondoko pasarte honekin hastea (Hudson: 1981: 9):

como lingüista teórico, me he sentido personalmente libre para criticar la tradición dentro de la que trabajo, y la tarea de escribir este libro me ha esclarescido que hay mucho que criticar en esa tradición. He intentado, al mismo tiempo, poner de manifiesto las numerosas contribuciones positivas que pueden hacerse al estudio del lenguaje desde el punto de vista de la sociolingüística.

Hizkuntz Zientzien artean, bistan da, mugaldeak daude, baina apenas, egia esan, zinezko muga-marrarik, eta denok ere elkarri begira egin beharko dugu lan, begiramenez betetako zientziartekotasun baten barruan. Mugalde horiek bi aldean arteko eskualde partekatu bezala agertzen zaizkigu praktikan, egoera hori liburueta izenburuetan bertan agertzeraino: *Introduction à la Sociolinguistique* dioten batek azpigitulutzat *La linguistique sociale* darama, adibidez (Marcellesi/Gardin 1978).

Euskalaritzak ere, bere adiera hertsian (linguistikatik, alegia), jakitate eta norabide anitz du EHSri eskaintzeko, aldizkarietatik bezala liburueta: *RIEV/RIEB, Euskera, BAP, FLV, ASJU, Lapurdum* eta abarretan. Kapitularik nagusienak ezagutzeko joateko, euskalaritzako talde-lan eroso da Gómez-Lakarra: *Euskalaritzaren historiaz* (1992), bigarren liburukiarekin osaturik nahiko genukeena. Horren ondoan XIX-XX.eta euskalarien zerrenda estimagarria datorrit burura: XIX.eko Humboldt edo Bonaparte batez ere, baina, esate baterako, baita XX.eko Tovar, Lafon, Irizar, Mitxelena, Irigoyen edo Etxenikeren hainbat lan, urrunago geratzen zaizkigun beste zenbait erabat ahanzi gabe.

Linguistek eskainita baliagarri gerta dakiokkeen oro hartu beharko du aintzakotzat EHSK.

HHSk alde batetik Linguistika baldin badu, bestetik Soziologia hurbiltzen zaio, eta gertuago nahi bada, Soziolinguistika edo Hizkuntza-Soziologia.

Iraganeko eztabaida argigarri hartan sartu gabe (Historia vs. Soziologia, eta alderantziz) (Braudel 1968: 107-129), baina berori gogoan dugula, historialariak badu utopia bat, Historia Soziologiarekin elkartzen duena: berak ere unean uneko eta bakoitzeko soziografia egin nahi du, argazki zehatza eta osoa; besterik da egin ahal izan duen ala ez.

Hizkuntzak komunitate linguistikoetan bizi direnez, giza talde handi eta txikiagoetan, gizarteko errealitateen eta harremanen arteko lanabesak dira berorien hiztunentzat, eta horrek hizkuntzekiko pentsamolde, jarrera, ohitura eta arau sozialak dakartza berarekin. Eta, horrela, gizartean erraztasunak eta zailtasunak sortzen dituen zerbaitek dira hizkuntzak, besteak beste batu nahiz banatu egiten baititu hiztunak.

Nahitaez, lehentxeago edo geroago, Soziologiak hizkuntzen presentzia sozialarekin topo egin behar zuen, eta lehendik linguistek barruntatu zuten kanpo-historia historia sozial bezala begiratu behar izan du Soziolinguistikak. Ez lehenagoko aurrekaririk gabe, baina Soziolinguistikaren hau lezio berria izan da hizkuntzei dagozkien Zientzietan, eta baita HHSean ere, Calvet-en testu argi batek erakusten digunez: «La lutte pour une conception sociale de la langue», egon da hor (Calvet 1974, 1993: 5-22).

Zalantzarik gabe, HHSk asko ikas dezake, eta behar du, Soziolinguistikatik, eta iraganari gaurko itaunetatik galdetu ahal izateko premiazkoa edo oso komenigarria izango da eremu horretan indarrean dagoen literaturarik bermagarriena eskuratzea.

Eztabaida teorikoetan sartu gabe, HHSren eduki soziolinguistikoak zeintzuk izan daitezkeen erakusteko Fishman-ek Soziolinguistikaz edo Hizkuntza-Soziologiaz emandako definizioa ekarriko dut hona (Fishman 1979: 33):

el hombre en cuanto usuario normal de la lengua –lengua hablada, lengua escrita e impresa– está constantemente ligado a los demás mediante normas de conducta compartidas. La sociología del lenguaje examina la interacción entre estos dos aspectos de la conducta humana: el uso de la lengua y la organización social de la conducta. Dicho brevemente, la sociología del lenguaje se ocupa del espectro total de temas relacionados con la organización social del comportamiento lingüístico, incluyendo no sólo el uso lingüístico per se sino también las mismas actitudes y los comportamientos explícitos hacia la lengua y hacia sus usuarios.

Soziolinguistika horren olatua gurera ere iritsi zen. Aukera horretan, geroago ikusiko dugunez, Euskaltzaindia ez zen izan urrun ikerlan haietatik. Zerbaite aurretik eta geroago, J. M. Sánchez Carrión-i zor zaio jauzi berria gure Soziolinguistikan, ikerkuntzaren eta berorren emaitzen hedakuntzaren aldetik (Sánchez Carrión, 1987; Bat 1996: 18. z.); gero, Administrazio berriek susta-

tu eta ezagutzera emandako ikerlanak daude. Guztiek biblioteka koskor bat osatzen dute.

Ez da hau gure artean Soziolinguistikak izan duen iker- eta praxi-eraginarene balantzea egiteko unea, baina beti gogora daiteke Soziolinguistikako *Bat. Soziolinguistika aldizkaria* (1990...), bere hamazazpigarren urtean 60 eta gehiago alerekin aurrera doana. Argitalpen honek bere inguru-helburuak honela definitu ditu:

aldizkari honen hartzaileak euskararen berreskurapen eta normalizazio lanetan diharduten euskaltzale, teknikari, irakasle edo unibertsitateko ikerlariak dira. Aldizkariaren helburu nagusia eragile hauentzat bere jarduera esparruan lagungarri izango zaien informazioa bildu eta hedatzea da.

Gogo bera jarraiki, gure arteko ikerlan soziolinguistikoez ezagutza teoriakoen ondoan eragin sozial praktikoa ere sustatu nahi izan dute. SIADECOREN lanak ere gogoraztekoak dira, baina horietaz aurrerago esango dut zerbait.

«Joanes Etxeberri Egitasmoak» mugarritu nahi duen Euskararen Historia Soziala (EHS) ezingo da bideratu eta neurri egoki batean egikaritu euskarari begira kaleratu diren azken urteetako liburu, aldizkari eta idazlan soziolinguistikokoak arretaz arakatu gabe, eginda dauden ekarpen baliotsuengatik ez ezik baita gure komunitate zientifikoari zor diogun begiramenagatik ere.

Laburtuz, Soziolinguistika orokorrean gurera ongien egoki daitezkeen argitalpenak (adibidez, Fishman 1972, 1985, 1989) edo euskarari berari edo antzeko kasuei begira emandakoak aintzakotzat hartu beharko ditu Joanes Etxeberri Egitasmoak. Hau izango da lehen epeko lan nagusietako bat.

3. HHS, historialarien eremuan

Linguistika eta Soziologia gogoratu ondoren, natorren historialarien jarrera eta lanei buruz zerbait esatera. Zer esan ohi du historiografia orokorrak hizkuntzen historia sozialaz? Nola moldatu izan dira historialarien artean indarrean egon diren edo dauden Histori Bilduma onartuenak hizkuntzen historiaz hitz egiteko?

Adibidetzat, horrelako Bilduma historiografiko handietako bi kasu eka-rriko ditut hona: *L'évolution de l'humanité* (1920...), eta UNESCOren *Historia de la humanidad* (1963...). Lehenengoa, libertate intelektual osoan egindakoa da, baina hori, bai, mundura Frantziatik begira idatzitakoa, garai eta lankide jakin batzuekin elkarlanean. Emaitza mugatuak izan zituen gure alorrean, baita H. Berr historialari zuzendariaren iritziz ere, nik uste; baina hizkuntzak ez ziren ahaztu nahi izan, behintzat. (Ikus I. Eranskina: «Hizkuntzak *L'évolution de l'humanité* (1920...) bilduman»).

UNESCOREN lanak bestelako baldintzak izan zituen 30/40 urte geroago. Nazioarteko erakunde horrek 1950.eko hamarkadan bideratu zuen *History of Mankind/Historia de la humanidad* (Paris/Barcelona, 1977-1981), ingelesez lehenengo eta hizkuntza ezberdinetan geroago. UNESCO erakundeak sorreratik dituen baldintzen barruan (baldintza politiko eta kulturalak), argitalpen honek ardura zainduagoa jarri zuen mundu osoko hizkuntza eta literaturetara begiratzen; alde honetatik, India, Txina eta mundu arabiarra dira, Mendebaldearekin batera, hamabi liburuki horietako protagonistak (Unesco 1977-1981).

Ez da ahaztu behar argitalpena Gerrate Hotzaren barruan landu zela, kolonialismoa bere osoan lehertu aurretik (1950-1963), UNESCOK berak Hirugarren Munduan «alfabetatze funtzionala» abiarazi aitzinetik (Teheran, 1965), eta betiere Estatuetako politika linguistiko zurrunak kritikatzeko erraztasunik gabe; alfabetatzearekin Hirugarren Mundu post-kolonialera heltzean, alfabetatze-kanpainetan ikusi ahal izan zuen UNESCOK, ez lehenago, hizkuntzen zinezko tamaina geo-sozio-kulturala (1965-1985).

Horren aurretik, bada, besterik da. Hala ere, nabaria da nola obran zehar hizkuntzen bilakaeraren eta idazketaren historiari aldian aldiko kapitulu berezitu eta errepikatuak eman zitzaizkion, Historiaurretik hasi eta XVIII. mendera arte, gerokoan batez ere literatur historia aurkeztuz. 233 orrialde dira hizkuntzen esparru historikoa lantzen eman zituenak, baina kulturaren historiako hizkuntza handiei begira beti, noski (Unesco 1977-1981: II, 61-101, 317-331, 599-609; III, 405-463; VI, 13-65, 67-127).

Alde gaitza dago, hortaz, UNESCOREKIN egindako hitzarmenari esker EHUK burutu duen Txostenak iradoki diezazkigukeen kezketatik: orokorrean, hizkuntz aniztasunaren balioa, aurreiritzi zaharrei gaina hartu beharra, globalizazioaren alde on eta arriskuak (Martí et al. 2005: 17-20).

Bost epe handitan banatuta dago *History of Mankind*-eko testuan hizkuntzen iragana, baina 1775etik honakoan, ia bakarrik literatura historiaz arduratzen dela:

- 1) K.a. 1200-K.a. 500
- 2) K.a. 500-0. urteak,
- 3) Kristau-Aroa-K. o. 500.
- 4) Erdi Aroa (500-1300).
- 5) Aro Modernoa (1300-1775).

Obra honek dituen muga guztiekin ere, gure EHSK (Euskararen Historia Sozialak, alegia) ikusbide zabalez lan egin nahi badu, *Gizadiaren Historia* honen orrialdeak arretaz irakurri beharko ditu, zinezko informazio sozio-historikoa eskaintzen duelako, eta nolnahi ere, Europa eta urrunagoko historiak iradokizunik aski ekar dezaketelako.

Historia unibertsal horien ondoan, ez da gaizki etorriko «Estatu-hizkuntzen» iragana ere gehitzea, historialarien uzta oparoa izan baita historia «nazionalena»: Estatuetak historiografia nazionalak garrantzizkoak dira esku artean darabilgun arlo honetan.

Zer eman du, adibidez, aldi berean filologo eta historialaria izandako Ramón Menéndez Pidal-ek (1869-1968), EHsean zinez baliozkoa izango dugunik? Begira bitez argitara berriak diren *Historia de la Lengua Española*-ko langaiak (amets zaharra, edizio berria: Menéndez Pidal 2005), baina baita *Historia de España Menéndez Pidal* bezala agertzen den bilduma handia. Komeni zaigu Menéndez Pidal-en historia intelektual hori ezagutzeari (García Isasti 2004).

Beste hizkuntza eta nazio batera goazela, gogora dezadan Pierre Vilar historialari okzitaniarra eta Kataluniako historialaria: interesgarri gertatzen da, sozio-ekonomian ibilitako historialari honek hizkuntzari herri-nortasunean eman zion garrantzia (Intxausti 1985: 527-540).

Eta gatozen geure etxeko historiografiara: gure historialari orokor klasikoez ez zuten hizkuntzarena baztertu, aitzitik liburuetakoen lehenengo kapituluetan eman izan zitzaion bere lekua euskararenari. Aipatuko dudana Madariaga-ren obran daude bilduta horren lekuko testu asko: Zaldibia, Garibai, Isasti, Oihenart, Henao, Moret, Iturritza, Zamakola, etab.

Tovar-ek deskribatu zigun garai haietako hizkuntz «mitologia eta ideologia», liburu llabur eta aberats batean (Tovar 1980), eta eskueran dago XVI. mendeko ideia linguistikoen azalpen eta azterketa bat (Zubiaur 2001). Azken orduan, obra eroso eta osoa dugu berrikitan argitara emanda, euskararen inguruko pentsaera eta ideologiaren testu historikoak aurkezten dizkiguna: *Anthology of Apologists and Detractors of the Basque Language* (Madariaga 2006). Mentalitateen hau da EHSren kapitulu garrantzizko bat, osatuz eta aztertuz joan beharko duguna.

Eta antologia honek zuzenean garamatza euskararen inguruko liburuak eman dizkiguten euskal herritar idazleengana, hauek dira hain zuzen euskararen gure defendatzaile eta ideologo suharrak. Nork ez du gogoratzen Poza-rekin hasi eta Etxabe, Larramendi, Astarloa, Erro eta kasik gure egunak arte luzatu den idazle errenka hori? Dena da EHS, hori ere bai.

Zorionez, XIX.eko zenbait buru argiagok eta gure Erakunde Akademikoa honek, EHsean lan egiteko baldintza berriak sortu dizkigute, eta Euskaltzaindiaren lan horretaz esan nahiko nuke zerbait.

4. EHS, Euskaltzaindiaren arrastoan

Beste elkarte zenbaiten artean (Intxausti 1998: 47-55), ordezkartitza ofizialarekin Eusko Ikaskuntza eta Euskaltzaindia izan ziren gerra aurrean hiz-

kuntzaren alde soziala begiratu zutenak, ikerlan eta ekimen sozialen bidez (Estornés 1983: 173-188). Bidezkoa zenez, protagonismoa Akademiari suertatu zitzaion, hain zuzen bere egiteko propioa euskararen horixe zelako.

Arreta, segida eta modu ezberdinez begiratu eta arduratu izan da Euskaltzaindia Euskararen Historia Sozialaz (EHS). *Eusker*a agerkariaren aurkibideak, Erakundearen bileretako aktak edo argitara berri den liburu-katalogoa bera dira esparru horretako lanak zeintzuk izan diren gogoraziko digutenak; baina ez noa orain horren guztiaren historia xeheki biltzera. Aski izango da egindako larrienak aipatzea (Ik. II. Eranskina: *Euskararen Historia Soziala [EHS] Eusker*a agerkarian. 1978-2006).

Nornahik daki, eta Euskaltzaindiak argi ikusi ahal izan du, adibidez, *corpus*-eko aldakuntza eta arauketa batzuk nolako ondorio sozial sakonak dituzten (ortografia, euskara batuaren arauak, etab.). Sekula egin gabeko estandarren normalizazioan gabiltzalarik, azken mende erdian *corpus*-az eman diren arau akademikoek bete-betean izan dute zerikusi azkarrik hizkuntzari eman nahi zaion *status* berriarekin: *corpus*-aren gaineko lana eta arauen harrera soziala gertakari soziolinguistikoak dira, noski (cfr. *Jagonet*, 1999, 2002, 2003, 2004, 2005). Zalantzarik gabe Euskaltzaindia benetan ausarta izan da azken mende erdi horretan. Bestalde, ez da erraza izango, nik uste, komunitate linguistikoak hain aintzakotzat eta beretzat hartu duen beste Akademia bat topatzea. Horrek guztiak du bere aurpegi soziolinguistiko eta historikoa.

Gerra aurrean eta geroxeago *Iker Sailak* Linguistikan landutako zenbait aztergaik EHserako ere baliozko oinarriak eskaintzen ditu alor ezberdinetan. Hor daude hizkuntzaren historiaz (Fagoaga, Garate, Irigarai, Merino Urrutia, Haritschelhar, Irigoien, Txillardegui, eta abarren lanak), hizkuntzen arteko konparaketa eta dialektologiak (Azkue, Mitxelena, Mukarovsky, Tovar edo *Erizkizundia*), hizkuntzaren geografiaz (Irigarai), bilakaeraz (Azkue, Txillardegui), leku-izenei buruz (Merino Urrutia, Garro, Knörr, Lizundia, Satrustegi, etab.).

Iker Sailean eginkizun zen hainbat lani begira, 1976an aurkeztu zuen K. Mitxelenak Sail honetarako eskatu zitzaion lan-egitaraua, eta, ikus daitekeen bezala, egin da biderik handik hona *Iker Saileko* lanetan: Gramatika, *Orotariko Euskal Hiztegia*, *Hiztegi Batua*, Toponimia, bereziki. (Euskaltzaindia 1980: 94-96, 96-98, 103-161, 99-100, 100-101, 164-166, 236, hurrenez hurren).

Langai linguistiko baliagarri horien ondoan, *Jagon* Saileko lanak dira, berez eta izatez (7), EHSK bertatik bertara beharko dituenak, Soziolinguistikatik datozelako edo EHS bera espresuki aztertzen dutelako, eta ez dago zergatik ikerlanak bakarrik aintzakotzat hartu, aldiari aldiko ospakizunak ere hor baitaude. *Jagon* Sailaren asmo eta lanak, orokorrean, oso goiz iradoki ziren, Euskaltzaindiaren lehen urteetan (1922, 1922).

---

(7) *Jagon* Sailaren historia zerbait ezagutzeko balio du 1999an egindako gogoetak (J. L. Lizundia, M. Azkarate, J. San Martin): *Eusker*a. 44, 1999, 321-354.

Baina *Euskera* agerkaritik kanpo, Euskaltzaindiaren Katalogoan dauden lan nagusiago batzuk dira hemen bereziki gogoraraztekoak, eta horien artean jada urrun samar geratu zaigun trilogia ezagun hura: *Euskararen Liburu Zuria* (1978), *Euskararen Soziolinguistika Azterketa* (1974-1979) eta *Hizkuntz borroka Euskal Herrian* (1979). Akademiak bideraturik, Lankide Aurrezkiak lagunduta eta elkarlanean, SIADECOREN gidaritzapean, egindako lanak izan ziren hirurak (*Euskera*. 20, 1975, 466-467, 507; 22, 1977, 227).

Denak ere EHserako informazio-harrobi ona izan arren, *Euskararen Liburu Zuria*-rena da hemen zuzenago interesatzen zaidana. Nahikoa da berorren orrialdeak begiratzea, EHserako ataria dela ikusteko. Lankideak (16) eta aztertako gaiak ondoko hauek izan ziren (Siadeco 1978: 7-8).

EUSKARAREN LIBURU ZURIA (1978)

SARRERAKOA: **K. Mitxelena**: «Euskararen bide luze bezain malkarrak» (15-28).

I. ZATIA: *Hizkuntzaren giza ikuspegia, kultural eta politikoa*:

1. **M. Pagola**: Ikuspegi linguistikoa (35-50).
2. **P. Agirrebaltzategi**: Ikuspegi antropologikoa (51-77).
3. **J. Intxausti**: Ikuspegi politikoa (79-142).

II. ZATIA: *Euskara*:

1. **L. Villasante**: Euskararen kanpo historia apur bat (151-163).
2. **J. M. Lekuona**: Ahozko euskal literatura (165-188).
3. **L. Villasante**: Euskal literatura idatzia (189-208).

III. ZATIA: *Faktore ezberdinen eraginpena euskararengan*:

1. **K. Larrañaga**: Faktore [historiko] sozio-ekonomikoak (227-301).
2. **J.M. Barandiaran / J. M. Satrustegi**: Faktore etnik eta sozio-kulturak (303-332).
3. **G. Monreal / M. Rica**: Euskarari eragin dioten faktore politiko administratiboak (333-382);
4. **J. Urrutia**: Euskararen prozesu historikoari eragiten dioten faktore juridiko-legalak (383-440).
5. **J. M. Castells**: Hizkuntza Estatutoen politikan (441-453).

IV. ZATIA: *Hizkuntz problemaren tratamendua beste erresumetan*:

1. **J. A. Obieta**: Minorien hizkuntzak eta Deretxoa (491-537);
2. **J. L. Alvarez Enparantza**: Hizkuntza minoritari batzuren azterketa kritikoa (539-608).

V. ZATIA: *Elebitasuna*:

1. **M. J. Azurmendi**: Elebitasuna (613-650).

VI. *Konklusio antzera*.

Ez naiz hasiko argitalpen hartan EHSri eman zitzaion lekua azpimarratzen; aski da aurkibide horri so egitea. Ez dago zalantzarik: Euskaltzaindiaren ia mende beteko iraganean *Euskararen Liburu Zuria* da euskarak historian izan dituen baldintza etno-kultural, ekonomiko, sozial, legal, politiko, administrati- bo, literario, erlijioso eta abar argitara ekartzen egindako ahaleginik serio eta aberatsena.

Geroztik, Akademiak ez du tamaina bereko beste saiorik egin, edo, behin- tzat, eten bat egon da hor. Hogeita hamar urte geroago, administrazioan be- zala gizartean, ofizialtasun-praktika orotan, programa eta erabaki politikoetan, legerian, mota guztietako saio kulturaletan bizi izan dugunaren ondoren, ba- dirudi egoeraren balantze berri bat egiteko unea datorrela. Hori ere egunen ba- tean idatzi beharreko historia izango da.

Testuinguru horretan, EHSri berriz ere, eta iraunkorki nik uste, bere ildoa ireki beharko genioke, eta hori da Joanes Etxeberri Egitasmoak dakarren pro- posamena. Ez da segur aski komeni irekitako hastapen haiei Akademiak segi- darik ez ematea, zientziari eta praxiari, biei, begira.

5. Ezagumendu berriak: EHS (1978-2007)

Argitara izan diren euskararen histori lanek, sarrera gisara edo aldi- an aldikoa begiraturaz, alde sozial historikoa ere jaso izan dute. Honelakorik franko dago zenbait ikertzailearen argitalpen zabaletan. Mitxelena- ren obran gogoratu behar da *Lengua e historia* bilduma ageri dela, eta bi liburuki marduletan eman dela *Sobre historia de la lengua vasca* (Michelena 1985, 1988). Alfontso Iri- goyen-en lanetan gogora dezadan *De re philologica linguae uasconicae*, hau ere ongi arakatzeko altxorra da, noski (Irigoyen 1985-1995). Bestalde, Ake- soloren lanak errazegi ahazten ote ditugun nago, eta EHserako hainbat ohar eta idazlan baliagarri aurkitzen da berorren orrialdeetan (Akesolo 1989). Bestela- ko iker-tradizio eta tamainarekin berriz ere Siadecorena ere gogoratu behar dut (ik. III. Eranskina: *SIADeco: Soziolinguistikako lanak, 1967...*)

Euskarari ofizialtasun/ofizialkidetasunak aitortu edo ukatu zitzaizkionetik (EAE, 1979; Nafarroa, 1982; Iparralde), modu berri batean piztu da hizkun- tzaren iraganeko egoera sozialak ezagutzeko gogo, hizkuntzen biziera alda- korra eta gidagarria dela ikusita eta gaurkoa ulertzeko iraganak ere lagun de- zakeela susmaturik (Sagarna 1984).

Iragan historikoaren bilaketa horretan badirudi mugalde geografikoek ar- dura berezia pizten dutela, eta baita tokian tokiko soziologiak ere. Irigarai- ren lanekin batera (Apat-Echebarne, 1974), Nafarroan lan bikainak ditugu eskue- ran (Yoldi, 1996; Jimeno Jurío, 1997, 1998; Urmeneta, 1996; Erize, 1997; Sainz, 2000; Jimeno Aranguren, 2000), Toponimiako kartografian burutu den lan erraldoia ahaztu gabe (*Nafarroako Toponimia eta Mapagintza*). Arabara-

ko, hasteko, hor dago Knörr-Zuazo (1998) lehen testu eta ikerlanekin. Iparraldeaz Orpustan, M. Goihenetxe edo Oyharçabalen lanak baliozko urratsak dira. Bestalde, xx. mendeko euskararen arazo nagusiei errepasso on bat eman zitzaizen 2001ean (Atxaga 2001).

Ikuspegi zabalagoetatik, tokian tokiko historiara gatozela, laster aurkitu ahal izango ditugu, hiri-herriei buruzko azterlanak, gehienetan jakineko une bati begira eginak, aldizkarietan batez ere; baina berrikitan udalek sustatu izan dituzte herriko euskararen historia soziala ezagutzeko saio batzuk (Izagirre 1998, Esnaola 1999, Atela et al. 2000).

Adibideak dira aipatutakoak, ez besterik; ez dugu hasi beharko ezerezetik, eta bibliografia oso eta ordenatua jaso beharko da EHS gure artean modu formalago eta orokorragoan abiarazteko. Joanes Etxeberri Egitasmoak lehen bide-urraketa horri ere ekin nahiko lioke.

6. Egitasmoa, nondik nora (2007-2008)

Adierazi nahi izan dudanaren arabera, ez dugu hutsetik hasi behar; baina, aitortu beharra dago, historialariok geurok ez dugula landu sobera EHS, eta, tamalez, iragan mendeetako euskal historialari klasikoek maiteago izan zutela arlo honetan mitologia errealitate historikoa baino.

Aurreko lerroetan begiztatu ditugunak ikusita, bilketa-lan handi baten aurrean gaudela azpimarratu behar da, lehenengo eta behin; iturri edo altxor ezberdinetatik egin beharko den bilketa izango da. Horretan nahitaezkoa dateke urratsez urrats eta indarren arabera eraman beharko diren lan-lehentasanak ezartzea, eta horixe izan daiteke lehen lan-aldiko estreinako zeregina, bilketa horretako lehentasanak finkatzearena, alegia.

Euskal Erakunde zibil eta eliztarren iraganak begiratu eta agiriak jaso, mota guztietako lekukoak bilduz (Udal, Batzar, Aldundietan; Parrokia, Elizbarruti, Sinodo eta abarretan); euskararekiko garaian garaiko lege eta arauak eskuratu; euskara idatziaren iraganeko hizkuntzarekikoaren entresaka egin (hainbat argitalpenen hitzaurretan, adibidez); bidaiari atzerritarren lekukotasunak metatu, eta antzeko bilketak. Esparru ezberdinetako hizkuntz erabilerak definituko dituzten datuak argitara ekarri, herrialdez herrialde eta euskalkiz euskalki egoera ezberdinak deskribatzeko. Euskal Herriak alor ezberdinetan ezaugu dituen hizkuntz trukaketak, Erdi Arotik hasi eta gure egunak arte.

Eremu zabalegia da hori dena, eta historia horretako une «beroak» hautatzen asmatu beharko dugu, lanerako iker-lehentasanak jartzten, azken buruan. Hauxe da Egitasmoan aurrenetako eginbarra.

Aurrera egin ahala, izango dugu azkenean egungo bibliografiaren eta jakitate-egoeraren informazio-gune zaindu bat. Ahal delarik, albiste bibliografi-

koak jakiteaz gain, ez litzateke gaizki etorriko bibliografia hori Euskal Herrian non dugun jakitea ere; baina aurrez begiratu beharko da liburuen bilaketari noiz eta zein erritmotan heldu. Azkue Bibliotekatik ekinda, jada eskueran ditugun liburutegietako katalogo informatikoez lagundu beharko ligukete, baina bertatik bertarako lana ere aberasgarri izango da HABE edo Sancho el Sabio Fundazioaren altxorretan, adibidez.

Dena den, bibliografia berezituaren honek lehentasuna izan behar du, zerrenda egoki batekin lehenengo, eta gero, esate baterako, erreferentzia bakoitzeko edukiak osatuz.

Ezagunak ditugun eta bila daitezkeen artxiobotako paperak ere astindu bat beharko dute. Ikusita dago betidanik euskara zein isil-ezkutatua gertatu den paper idatzi ofizial eta ez-ofizialetan. Horrek konponbide zaila dauka; baina, begi-bistan ditugun lortzazak galdu gabe, eskizari irten beharra dago berriz ere, beti emaitzarik onenak eman ditzaketan bidezidorrak hartuta. Artxioboen lan-sail honek eska lezakeen lankidetzaz zabalagatik, lehen aldiaren hobe izango da lan-proiektu zehatz baterako irizpideak finkatu eta lana bera jakineko punturen batera mugatzea.

Erran gabe doa, behin abiaraziz gero, Egitasmoaren bilketa-lana ez dela une jakin batean amaituko, baizik eta etengabe osatuz eraman beharko dela, eguneratuz, esan nahi dut.

Egitasmoko zeregin nagusietakoen artean dago, eskura ditzakegun argibideak, agiriak, mota guztietako langaiak ikertzaile eta hizkuntzaren sustatzaileen eskuetan jarritz joatea, mundu akademikoak bezala euskararen eragile sozialek eskueran izan beharko baitituzte bildutako albisteak.

Eta, lanak heldutasun egoki batera iristean, Euskaltzaindiaren gainerako alorretan bezala, nazioarteko informazio-zerbitzura bideratu beharko lirateke lortutako emaitzak. Bestalde, horrek ez du esan nahi, ordea, bakarrik geureari begira ibili behar dugunik, eta jada eskueran egon daitezkeen inoren baliotzako ekimen batzuk Euskaltzaindiak bereganatu ez ditzakeenik, behar denekin ados jarrita web-etik edo bideratzeko.

Honek guztiak, bada, teknologia berrien mundura garamatza zuzenean, hedapenerako ez ezik lana bera ontzeko ere: Euskaltzaindiak garatu nahi dituen baliabide teknologikoez baliatu behar du Egitasmoa honek, nahitaez. Begiratu beharko da Euskaltzaindiaren alor horretan (Internet, *on line* kontsultak, etab.) lehentasunen artean zein izan daitekeen Egitasmo honi eta berorretan bildutako langaietarako dagokiena.

Orain, lanari ekitean, Egitasmoari bi urteko epea eman geniezaioke, non gauden jakiteko, egoeraren lehen balioespena egiteko, geroko lehentasunak hobesteko, ondoko urteetarako egitarau-proposamena marrazteko, lan-prozedurak finkatzeko, 2009tik aurrerako premiazko baliabideak zehazteko.

Esandakoak berehalako bi urteetara mugatuz, ondoko lanei ekingo lioke Joanes Etxeberri Egitasmoak:

1. 2007ko apirila - 2008ko martxoa: EHserako baliabide bibliografikoak prestatuko ditu, gerora ere osatuz joateko.
2. 2007ko azaroa - 2008ko ekaina: EHSren garapen berrietarako eredu eta irizpide metodologiko-kontzeptualak finkatzeko txostena.
3. 2008ko udazkena: Interneten zenbait langai ematen hasiko da Etxeberri Egitasmoa (bibliografia, agiri-bildumaren bat, etab.).
4. 2008ko udazkena: sarrera-ikaslan historikorako lehen urratsak (EHS).

Euskaltzaindiak 2009an ikusiko du, aztertu, frogatu eta egin denaren gain zein segida eman nahi dion lan honi, bere baitan, lehenengo, eta inguruko indarrekin batean, gero (edo aldi bertsuan).

Hau da iradoki eta euskaltzainen eskuetan jarri nahi izan dudana proposamena, Akademiaren jardueran onargarri izan daitekeelakoan.

Bukatzeko (8), A. Rey eta lagunek beren liburuaren atarian eman duten lehen esaldia hartuko nuke Etxeberri Egitasmo honen goiburutzat: etorkizunari adi, oroit-grina batetik jaiotako Egitasmoa da hau (9).

Bibliografia

(1920...) *Euskera*. Bilbo: Euskaltzaindia.

AKESOLO, L. (1989): *Idazlan guztiak*. Larrea-Zornotza: Karmel.

APAT-ECHEBARNE, A. (1974): *Una geografía diacrónica del euskara en Navarra*. Pamplona: Ediciones y Libros.

ATELA, N. ET AL. (2000): *Pasaiaiko euskararen historia soziala*. Pasaia: Pasaiaiko Udala.

ATXAGA, M. (ed.) (2001): *Euskaltzaleen Biltzarraren Mendeurrena. Sabino Arana Kultur Elkargoaren Jardunaldiak. 2001*. Bilbo: Sabino Arana Kultur Elkargoa.

---

(8) Euskaltzaindiaren osoko bilkuran (Etxalar, 2007-04-21) euskaltzainek egin zizkidaten oharrak eskertu nahi ditut, bukatzeko: eskerrik asko J. L. Lizundia, Tx. Peillen, Aurelia Arkotxa, J.-L. Davant jaun-andreei.

(9) «Ce livre est né d'un désir de mémoire tourné vers l'avenir» (Rey et al. 2007 : I).

- BADIA I MARGARIT, A. M.; ROCA PONS, J. (1958): «Panorama de la lingüística moderna», in: Vendreys 1958: 1-79 (testu originalaren urtea: 1955).
- BALDINGER, K. (1971): *La formación de los dominios lingüísticos en la Península Ibérica*. Madrid: Gredos.
- BRAUDEL, F. (1968): *La historia y las ciencias sociales*. Madrid: Alianza Editorial.
- BRETON, R. (1983): *Géographie des langues*. Paris: PUF.
- BRUNOT, F.; BRUNEAU, C. (1969): *Précis de Grammaire Historique de la Langue Française*. Paris: Masson et Cie.
- BYNON, Th. (1977): *Historical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. (*Lingüística histórica*. Madrid: Gredos. 1981).
- CALVET, L.-J. (1974): *Linguistique et colonialisme. Petit traité de glottologie*. Paris: Payot.
- (1993): *La sociolinguistique*. Paris: PUF.
- CERTEAU, M. DE; JULIA, D.; REVEL, J. (1975): *Un politique de la langue. La Révolution française et les patois: l'enquête de Grégoire*. Paris: Gallimard.
- CHARTIER, R.; ROCHE, D. (1974): «Le livre. Un changement de perspective», in: Le Goff/Nora 1974: III, 156-184.
- CHEVALIER, J.-C. (1974): «La langue. Linguistique et histoire», in: Le Goff/Nora 1974: III, 130-155.
- CHEVALIER, J.-C.; ENCREVÉ, P. (ed.) (1984): *Vers une histoire sociale de la linguistique*. Paris Larousse. (*Langue Française* aldizkariaren zenbaki berezia).
- CHEVALIER, J.-C.; KUENTZ, P. (ed.) (1972): *Langage et histoire*. Paris Larousse. (*Langue Française* aldizkariaren zenbaki berezia).
- COHEN, M. (1967, 1987): *Histoire d'une langue*. Le Français. Paris: Messidor/Éditions Sociales.
- (1971): *Matériaux pour une sociologie du langage*. Paris: Maspero. (*Manual para una sociología del lenguaje*. Madrid: Editorial Fundamentos, 1973).
- ECHENIQUE ELIZONDO, M. T. (1987): *Historia lingüística vasco-románica*. Madrid: Paraninfo.
- ELGOIBAR, E. ET AL. (1987): *Euskararen galera Nafarroan (1587-1984)*. Iruñea: Pamiela.
- ERIZE ETXEGARAI, X. (1997): *Nafarroako euskararen historia soziolinguistikoa (1863-1936)*. Iruñea: Nafarroako Gobernu.

- (1997a): *Nafarroako euskararen historia soziolinguistikoa. 1863-1936. Soziolinguistika historikoa eta hizkuntza gutxituen bizitza*. Iruñea: Nafarroako Gobernua.
- (1997b): «Soziolinguistika historikoa eta hizkuntza gutxituen bizitza: Nafarroako euskararen historiaren ezaugarriak (1863-1936)», in: *Bat*. 1997, 26. z., 13-35.
- ESNAOLA, I. (1999): *Lezoko euskararen historia soziala*. Lezo: Lezoko Udala.
- ESTORNÉS ZUBIZARRETA, I. (1983): *La Sociedad de estudios Vascos. Aportación de Eusko Ikaskuntza a la Cultura Vasca (1918-1936)*. San Sebastián: Eusko Ikaskuntza.
- ETCHEBERRI, J. (1907): *Obras vascongadas del doctor labortano Joannes d'Etcheberri (1712)*. Paris: Geuthner. (K. Urkixoren edizioa).
- EUSKALTZAINDIA (1978): *Euskararen Liburu Zuria*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- (1980): «[Euskera:]Aurkibidea. Indice. Index», in: *Euskera*. 25, 1980-1.
- (2001): «Barne-Erregelak», in: *Euskera*. 46, 2001. 2. z., 824-825. Bilbo: Euskaltzaindia.
- (2006): *Euskaltzaindiaren argitalpenen Katalogoa*. Bilbo: Euskaltzaindia-BBK.
- FISHMAN, J. A. (1971. 1979): *The Sociology of Language*. Rowley: Newbury House. (*Sociología del Lenguaje*. Madrid: Ediciones Cátedra. 1979).
- (1972): *Language and Nationalism*. Rowley: Newbury House.
- (1985): *The Rise and Fall of the ethnic Revival*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- (1989): *Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective*. Clevedon: Multilingual Matters.
- GARCÍA ISASTI, P. (2004): *La España metafísica. (Lectura crítica del pensamiento de Ramón Menéndez Pidal. 1891-1936)*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- GARGALLO GIL, J. E.; BASTARDAS, M. R. (2007): *Manual de lingüística románica*. Barcelona: Ariel.
- GÓMEZ, R.; LAKARRA, J. A. (1992): *Euskalaritzaren historiaz, I: XVI-XIX. mendeak*. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia.
- GOYHENETCHE, J. (1993): *Les Basques et leur histoire. Mythes et réalités*. Baiona-Donostia: Elkar.
- HUDSON, R. A. (1981): *La sociolingüística*. Barcelona: Editorial Anagrama. (Originala: *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Pres).

- IÑIGO ARIZTEGI, A.; GALÉ GARCÍA, P. (2005): «Euskal corpus onomastikoa», in: *Euskera*. 50, 2005-1, 49-105.
- INTXAUSTI, J. (1985): «Historia, nación y nacionalismo. Conversaciones con el historiador Pierre Vilar», in: ID.: «Euskal Herria. Errealitate eta egitasmo». Arantzazu: *Jakin*. 527-540.
- (1998): «Talde euskaltzaleen garapen historikoaz (XVI-XX. mendeak)», in: ID. (1998): *Hizkuntzen aldeko mugimendu sozialak*. Bilbo: EHU.
- IRIGOYEN, A. (1985-1995): *De re philologica linguae uasconicae*. Bilbo: Aurtorearenean.
- IZAGIRRE, K. (1998): *Euskararen historia txikia Donostian*. Zarautz: Susa.
- JIMENO ARANGUREN, R. ET AL. (2000): *El Euskera en tiempo de los Euskaros*. Pamplona: Ateneo Navarro (Gobierno de Navarra).
- JIMENO JURÍO, J. M. (1997): *Navarra. Historia del euskera*. Tafalla: Txalaparta.
- (1998): *Navarra, Gipuzkoa y el Euskera. Siglo XVIII*. Pamplona: Pamiela.
- KNÖRR, H.; ZUAZO, K. (1998): *Arabako euskararen lekukoak. Ikerketak eta testuak / El euskara alavés. Estudios y textos*. Vitoria/Gasteiz: Eusko Legebiltzarra.
- LAPESA, R. (1986): *Historia de la lengua española*. Madrid: Gredos.
- LE GOFF, J.; CHARTIER, R.; REVEL, J. (1978): *La Nouvelle Histoire*. Paris: Re-
tzePL.
- LE GOFF, J.; NORA, P. (1974): *Faire de l'histoire*. Paris: Gallimard.
- LÓPEZ ATXURRA, R. (1987): *Historia, zientzia sozialak eta hezkuntza*. Bilbo: EHU.
- MADARIAGA ORBEA, J. (2006): *Anthology of Apologists and Detractors of the Basque Language*. Reno: University of Reno (Center for Basque Studies).
- MARCELLESI, J.-BTE.; GARDIN, B. (1978): *Introducción a la Sociolingüística. La lingüística social*. Madrid: Gredos. (Frantsesa: Paris: Larousse, 1974).
- MARTÍ, F. ET AL (2005): *Hizkuntzen mundua. Munduko hizkuntzei buruzko txostenak*. Bilbo: EHU. (Ed. ingelesa: *Words and Worlds. World Languages Review*. Clavedon: Multilingual Matters LTD).
- MARTINET, A. (1969): *La Linguistique. Guide Alphabétique*. Paris: Éditions Denoël. (Gaztelaniazko itzulpena: (1975²): *La Lingüística. Guía Alfabética*. Barcelona: Anagrama. Hau da eskura izan dudana).
- (ed.) (1987): *Le Langage*. Paris: Gallimard.
- MENÉNDEZ PIDAL, R. (2007): *Historia de la lengua española*. Madrid: Real Academia de la Lengua.
- (ed.) (1935...): *Historia de España*. Madrid: Espasa-Calpe.

- MICHELENA, L. (1985): *Lengua e historia*. Madrid: Paraninfo.
- (1988): *Sobre historia de la lengua vasca*. Donostia: Seminario Julio Urquijo (Diputación Foral).
- MORENO FERNÁNDEZ, F. (2005): *Historia social de las lenguas de España*. Barcelona: Ariel.
- MOUNIN, G. (1967): *Histoire de la linguistique dès origines au XXe siècle*. Paris: PUF. (*Historia de la lingüística, desde los orígenes al siglo XX*. Madrid: Gredos 1968).
- NADAL, J. M.; PRATS, M. (1982): *Història de la Llengua Catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- ORPUSTAN, J.-B. (1999): *La langue basque au Moyen Âge (IXe-XVe)*. Baigorri: Editions Izpegi.
- RÉAU, L. (1961): *La Europa francesa en el Siglo de las Luces*. México: Unión Tipográfica Editorial Hispano Americana.
- REY, A.; DUVAL, F.; SIOUFFI, G. (2007): *Mille ans de langue française. Histoire d'une passion*. Paris: Perrin.
- SAGARNA, A. (1984): «Euskara XVIII. mendean», in: *Hizkuntza eta Literatura*. Donostia: Eusko Ikaskuntza. III. 17-114.
- SAINT ROBERT, M.-J. (2000): *La politique de la langue française*. Paris: PUF.
- SAINZ PEZONAGA, J. (2000): *El euskera en la Ribera de Navarra*. Pamplona: Pamiela.
- SÁNCHEZ CARRIÓN, J. M. (1987): *Un futuro para nuestro pasado. Claves de la recuperación del euskara y teoría social de las lenguas*. San Sebastián: [Elkar].
- SANCHIS GUARNER, M. (1980): *Aproximació a la història de la llengua catalana*. Barcelona: Salvat.
- SIADeco (1978): *Euskararen Soziolinguistika Azterketa*. Bilbo: Euskaltzaindia. (Argitaragabea, eta Siadeco 1979-an laburtuta emana).
- (1979): *Hizkuntz borroka Euskal Herrian*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- TOVAR, A. (1980): *Mitología e ideología sobre la lengua vasca*. Madrid: Alianza Editorial.
- TUSÓN, J. (1982): *Aproximación a la historia de la lingüística*. Barcelona: Teide.
- UNESCO (1977-1981): *Historia de la humanidad. Desarrollo cultural y científico*. Barcelona: Editorial Planeta. 12 t. (Títulu originala: *History of Mankind. Cultural and Scientific Development*).

- URMENETA PURROY, B. (1996): *Navarra ante el vascuence. Actitudes y actuaciones (1876-1919)*. Pamplona: Gobierno de Navarra.
- VENDREYS, J. (1921): *Le language. Introduction linguistique á l'Histoire*. Paris. (Hemen gaztelaniazko itzulpena erabili dut: [1958]: *El lenguaje. Introducción lingüística a la Historia*. México: Unión Tipográfica Editorial Hispano Americana).
- YOLDI, P. (ed.) (1996): *Iruña eta euskara. Iruña eta Euskara Ihardunaldiak, 1995eko abenduaren 18tik 200ra*. Iruñea: Iruñeko Udala.
- ZUBIAUR BILBAO, J. R. (2001): *Las ideas lingüísticas vascas en el s. XVI (Zaldivia, Garibay, Poza)*. San Sebastian: EUTG.

* * *

I. ERANSKINA

Hizkuntzak *L'évolution de l'humanité* (1920...) bilduman

XX. mendeko lehen erdian agertutako obra historiografiko nagusienetako baten aurrean gaude inondik ere, Frantzian eta itzulpenetan argitara emandako bilduma hau hona ekartzean (1920...).

Henri Berr-ek (1863-1954) gidatu zuen hainbat liburukitako sintesi obra erraldoia. Sona handiko historialari frantsesek burutu zuten proiektua, besteak beste Marc Bloch (1886-1944) eta Lucien Febvre-k (1878-1956). Lehenik, *Revue de synthèse historique* (1900) eta geroko *Annales* (1929) aldizkarietan eta azken honetako eskolaren arrastoan eramandako liburu-bilduma izan zen *L'évolution de l'humanité* «Historia Berria» deitu izan dutenaren lehen testuinguruan lekutu behar da, beraz. (Le Goff-Chartier-Revel 1978: 26-32, 78-82, 173-176).

Hizkuntzen historia gogoan izan zuen H. Berr-ek, eta saiatu zen, ongi saiatu ere, historia unibertsal eta orokorrean hizkuntzei beren tokia eman nahi horretan. Asmatu al zuen, ordea?

Hizkuntzaren gertakari historikoari liburuki oso bat eskaini zitzaion: *Le language. Introduction linguistique á l'Histoire* (1921). Badia eta Roca-k esan zuten bezala, bere garaiko obra maisua da J. Vendreys-en liburu hau (10), baina autoreak –oneski jokatu– apenas sartu zen HHSn.

Vendreys-en orrialde horietan azpimarratzekoak dira liburuko bi parte (gaztelaniazko itzulpena dut eskuetan): «Constitución de las lenguas» eta «La escri-

---

(10) J. Vendreys (1875-1960) Sorbona-ko Irakaslea eta indoeuropeista zen, A. Meillet-en ikaslea, eta «Pariseko Eskola» deituan lekutu behar da beraren lana. Ik. Badia-Roca 1958: 44-49, 77-79. Meillet-ek M. Cohen-ekin batera, hizkuntzaren alde sozialez berezikiago arduraturik, *Les Langues du Monde* argitara eman zuen (Paris, 1924).

tura» deritzenak. Eta, era berean, beste pasarte hura: «La variedad de las lenguas refleja la complejidad de las relaciones sociales» (Vendreys 1958: 262-266).

Bilduma-zuzendariaren ahaleginak gorabehera, ez dirudi Vendreys-en lanak Berr gogobete zuenik, hitzaurreko lerro-tarteetan begiratzen bada, behintzat. Vendreys linguista handiaren lana ez zen heldu zinezko HHSeraino, baina Linguistika historikoaren zenbait aztergai arretaz begiratu zuen (11).

Gero, geratutako hutsunea partez bederen bete nahirik edo, frantsesaren unerik jasoeneko historiari eman zion lekua bildumak, izenburu esanahitsu bat erabiliz: *L'Europe française au Siècle des Lumières*. Hemen, bai, bete-betean aztertu zen XVIII. mendeko frantsesaren historia soziala, batez ere berorren tesuinguru politiko-kulturala European nola gauzatu zen aurkeztean (Réau 1961). Baina, bistan da, horrek ez zuen betetzen zabalagoa zen HHSren bildumako hutsunea.

Horregatik ere, hurrengo belaunaldiko historialari frantsesek gogoz helduko zioten gaiari, historia linguistiko eta sozialaren arteko hurbiltasun eta aldeak berriro auzitegira ekarriz, edo, adibidez, Mendebaldeko liburuaren historiari ekinez (Le Goff-Nora 1974: III, 130-155, 156-184).

1970. eneko urteek bihurtu nabaria ekarri zuten Frantziako historiografian, hizkuntzaren alde sozio-politikoak bilatzean (Certeau-Julia-Revel 1975; Calvet 1974), eta horrek gurean ere bere oihartzuna izan zuen (Euskaltzaindia 1978: 103, 108-109). Kolonialismo ondoko estualdi berrietan (ingelesa da orain lehiakidea), frankofoniaren balioei heldu behar izan zaienean, historialariek ere aurkitu dute HHS zer esanik, eta bibliografia ugari dator orain nahi duenaren eskuetara (adibide arrunt bat: Saint Robert 2000).

II. ERANSKINA

Euskararen Historia Soziala Euskera Agerkarian (1978-2006)

Akademiaren aldizkari ofizial hau da Euskaltzaindiak berak eta beronen lankideek Euskararen kanpo-historiaz erakutsi duten arduraren begiratzeko tresna eroso bat. Eranskin honetan, batez ere *Euskararen Liburu Zuria* agertu zenetik hurrengo hogeita hamar urteko epea hartzen dut gogoan. EHSren alorrean

---

(11) Ohar bat hemen: Frantziako historialarien tradizio intelektualean zabarkeria handia egon da HHS historia orokorretan emateko: begira nolako ekarpen eskasak dauden historialari profesionalentzat argitaratutako *Nouvelle Clio. L'histoire et ses problèmes* dozenaka liburu dituen horretan (Paris: PUF. 1960. hamarkadatik dator, aurreko argitaraldiak berrituz). Baina, bestalde, Calvet-ek espresuki ohartarazi du nola Soziolinguistikaren sortze-erroetan Linguistika frantsesaren tradizioa ere badagoen, Meillet-engandik hasi (1866-1936) eta W. Labov-ganaino (1976) (Calvet 1993: 4, 6-9).

egindako lan horretan hutsuneak daude, noski, eta sistematikotasuna falta da, baina, era berean, burututako lana gogoan izatekoa da.

Aipatu liburu horren aurretik ere eta aldizkariaren *Aurkibideetan*, hurrenez hurren ondoko gai eta albiste soziolinguistikoak ageri zaizkigu, esaterako: has-teko, Euskaltzaindiaren historia bera, alfabetatzearen (1972) eta bertsoaritzaren historiak (1956-1967), «Bai Euskarari» kanpaina (1978), literatura sariketak, irakasle-tituluen ardura (1972), elebitasuna kazetaritza eta komunikabideetara eram-an beharra, hezkuntza eta eskola-liburugintza, Nafarroako euskararen egoera, Erakundeekiko eta atzerriarekiko harremanak. (Euskaltzaindia 1980: 213-235 eta 238-239, 239, 183-184, 242, 240-242, 237, 264-276 hurrenez hurren):

Agerkaria Euskaltzaindiaren historia ezagutzeko albistegi bazter ezina da, lehen eskukoa eta aberatsa. Erakunde akademikoa bera da xx. mendean daukagun euskararen EHseko kapitulu oso bat: euskaltzain, euskal ospakizun soz-ial, euskalarien mendeurren, batzar akademiko ireki, Erakundeekiko harre-man eta abarren albisteak *Eusker*a-n topa daitezke. Azken urteetan *Bidegileak* bildumak (Eusko Jaurlaritza. *Eusker*a 38, 1993-3, 659-671) egiten duena be-tidanik egin du, bere gisara, Euskaltzaindiak, agerkariaren bidez, eta altxor biografiko zabala dago berorren orrialdeetan.

EHSk badu lekurik *Eusker*a buletin akademikoan, azterlanetan bezala be-riemateetan: hala nola, balio sozial bereziko gertakarien albisteak jasotzean (ele-bitasun-agindua, 1979; Santamaria eta Baxok: euskara eskolaratzea, 1979, 1999); Erakunde akademikoaren barne-historia aurkeztean (Antolaera berria, 1978).

Ohartxo bat, hainbat Mendeurren tarteko dela, herrietan egin izan diren ekitaldietako langaiei buruz: gure idazlegoaren eta euskaltzaletasunaren histo-riaz langai aberatsez jantzirik egon dira horrelako ospakizunak. Errenka luzea osatzen dute (mende-laurden batean badaude 75 ospakizun behintzat) (12). Hona 1979az geroztik antolatutako diren ospakizun-jardunak, herriz herri, ur-tez urte eta ospakuntzaren arrazoia adierazita:

Arrasate, 1979: Altube; Bera, 1980: Euskal Jaiak; Urraul Goiti, 1980: Aita Adoain; Lakuntza; Alegria; Donaxiti-Ibarre, 1982: López; Markina, 1983: Lore Jo-koak; Azkaine, 1983: Zerbitzari; Iruñea, 1984: Campión; Donostia, 1984: Etxaide; Bilbo, 1985: Aresti; Donostia, 1985: Peñafiorida kondea; Lekunberri, 1986: Intza, Oieregi, Donostia; Barkoxe, 1986: Topet-Etxahun; Baiona, 1987: *Eskualduna*; Ei-bar, 1987: T. Etxebarria; Bilbo, 1988: Euskal Katedra; Bidarra, 1988: Oxobi; Ui-tzi, 1988: Orix; Getxo, 1988: Amezaga; Bilbo, 1988: Durango eta Zumarraga; Bi-llabona, 1989: Ubillo; Bilbo, 1989: Trueba, Estefania; Iruñea, 1989: Agerre, Urmeneta; Bilbo, 1990: Novia de Salcedo, M. Arruza, G. Manterola; Zarautz, 1990: G. Arrue; Andoain, 1991: Larramendi; Sara, 1991: Elizanburu; Oñati, 1993 eta Donostia, 1994: Euskaltzaindiaren 75. urtea; Iruñea, 1994: Etxenike; Oiartzun,

(12) Euskaltzain berrien sarrera-hitzaldi eta erantzunak ere euskalari eta euskaltzaleen, eta tokian tokiko hizkeren albisteak ugari eman izan dute. Oraingoz begiratzeke uzten dut hori.

1994: Herri-literatura; Donostia, 1994-1995: Euskaltzaindiari Urrezko Domina; Bilbo, 1994: Villasante; Gasteiz, 1994: Olabide eta abar; Miarritze, 1994: Lhande; Aramaio, 1995: G. Jauregi; Heleta, 1995: Anaia Elizanburu; Legazpi, 1995: Bähr; Zarautz, 1996: Lizardi; Sohüta, 1996: Belapeire; Erreterria, 1996: Jautarkol; Iruñea, 1996: B. Etxepare; Tolosa, 1996: Aitzol; Azkoitia, 1997: Arana; Iraizotz: Aita Polikarpo; Hendaia, 1997: Abbadia; Azkoitia, 1998: Aizkibel; Areatza, 1998: Añibarro; Doneztebe, 1998: *Euskalegunak*; Markina, 1998: J. A. Mogel; Tolosa, 1998: Labaien; Zumaia, 1998: Tx. Agirre; Aramaio, 1999: *Euskal Jaiak*; Legazpi, 2000: G. Bähr; Zizur Txikia, 2000: *Nafarroa Oinez* dela eta; Lekeitio, 2001: Azkue; Luhuso/Uztaritze, 2001: Lafitte; Lodosa, 2001: toponimia, legeria; Mendata, 2001: Gandiaga; Arantzazu, 2002: frantziskotarrak; Tutera, 2002: idazle nafarrak; Hernani, 2003: Kardaberaz; Laudio, 2003: F. Belaustegigoitia; Mirandako Arga, 2003: Karrantza (13); Bilbo, 2003: S. Arana; Atharratze, 2003: Intxauspe; Lezama 2004: Zarate; Larresoro, 2004: Harriet; Lizarra, 2004: euskara eskualdean; Barrundia, 2005: Perez Lazarraga; Irisarri, 2005: Laphitz eta Arbelbide; Mungia, 2005: Lauaxeta; Altsasu 2005: *Nafarroa Oinez*-en; Urnieta, 2006: P. Muxika; Elantxobe, 2006: Ibinagabeitia, Berriatua, Renteria; Zaldibia, 2006: F. I. Lardizabal.

Ospakizunetatik at, ez da falta izan Jardunaldi berezietan EHS aztertze-ko aukerarik, hainbat aztergai argitara ekarriz:

- emakumearen eta euskararen arteko loturak aztertzean (1982);
- Elizaren eliza politika arakatzean (Donostia, 1980: *Itun Berri* bateratua; Hendaia, 2002: Baionako diozesiaz; Irunberri, 2003: Nafarroakoaz; Gasteizkoaz, 2004: Araba eta Euskal Herriko Elizaz, orokorrean; Bilbo, 2005: Bizkaiaz);
- bertsolaritzaren iraganaz eta jardunaz albisteak jasotzean (1980);
- Euskal Jaien oroitzapena berritzean (Elizondo, 1979; Bera, 1980; Aramaio, 1999);
- euskalaritzaren nazioarteko komunitate zientifikoaren albisteak eskaintzean (Bilbo, 1980).
- zuzeneko ikerlan gutxi-asko historiko soziolinguistikoak ez dira falta: Arabaz (Ibiate, 2001), Nafarroako Erriberaz (Sainz, 2001), Villaverde Turtzios-*ez* (2004), Estelleriaz (2004).

Horien ondoan ez dira alboratu uztekoak Euskaltzaindiarekin herri literaturaz arduratu direnak, hizkuntzaren azalpen sozial hau errealitate zaharra eta belaunez belaun berritua izan baita, gure egunak arte. Aipa ditzadan, bada, han-hemen banatutako ikerlanen ondoan, Akademiak eratu dituen herri-literaturari buruzko jardunaldiak (1989, 1992, 1995, 1996, 1998, 2000, 2002, 2005). Izan ere, hizkuntzaren presentzia sozialaren aldetik, zer dago hiztunen ezpainen ahozko literatura landua baino ezer gizartekoagorik?

---

(13) *Euskera* agerkarian bi ataletan emanda daude orduko lanak: 2003, 181-197, 583-598.

Toponimiarekiko lan erraldoiak ahaztu gabe (*Onomasticon Vasconiae*), EHSK badu noski *Euskera*-n zenbait idazlan xumeago zuzenean alde historikoa lantzerantz joan dena, edo azken orduko egoera deskribatu diguna:

- Muniategi-ren Konstituzioarekikoa (1989),
- Lizarrerri (Satrustegi, 1991),
- Araba (1990) eta Zigoitiako euskal historia (1993),
- edo *Jagon* Sailak sustaturik Nafarroako egoeraz prestatutako idazlanak, azalpen ofiziala eta Euskaltzainburuak Gobernuburuari bidalitako gutuna (2001: *Euskera*. 46, 2001-1, 331-381) (14),
- Frantzia Euskaltzaindiak duen lege-egoera (2005), etab.

Zenbaitetan, EHSetik urrun suma zitezkeen gaietan ere, historia soziala baino gehiagotan bistaratzen zaigu: «Euskal azentu eta ebakeraz» Donostian 1986an egindako Jardunaldietan, adibidez, gizartean indarra hartuz zetozen eredu estandarren nondik norako sozialak ere begiratzen baitziren.

Errealitate sozio-politikotik gertuago ageri da, ostera, Euskaltzaindiaren beste zenbait azalpen. Hala nola:

- «Declaración sobre el Anteproyecto de Ley del Euskera en Navarra» (1985; *Euskera*, 1986), Nafarroako Irratien baimenen arazoak (1990, 1997), Nafarroako Parlamentuaren Erabakiaz (1994), Nafarroako Epaitegiko auziaz (1994), Nafarroako Epaitegiarenaz (1997);
- Frantziako Estatu Kontseiluaren iritziaz (1997);
- antzeko ardura sozialekin eman zuen bere sarrera-hitzaldia A. Urrutia euskaltzainak, legearen munduan euskarak bidea nondik urra zezakeen aztertuz (1998);
- eta esparru bertsuan aritu ziren E. Baxok Iparraldeaz (1999, 2001), A. Iñigo, A. Urrutia eta J. C. Alli Nafarroaz (2001, 1999), eta Euskaltzaindia bera Nafarroako Unibertsitateko Errektorearekin harremanetan (2001: Euskaltzainburuaren gutuna),
- berau egon zen, gainera, Eusko Legebiltzarrean (2003), eta hor dago Nafarroako Euskara Kontseiluari egindako azalpena (2003).

Esan behar da, gainera, 1994an *Jagon* Sailak Jardunaldi monografiko bat eskaini ziola, hain zuzen, Hizkuntzen eta Euskararen Soziolinguistikari, galiziera eta katalana gogoan hartuz eta Administrazio, Hezkuntza eta Komunikabideetako euskararen lorpen eta egitekoak aztertuz; azpimarratzekoa da, gai-

---

(14) Nafarroako euskalkiei ere eskaini izan die Euskaltzaindiak Jardunaldi berezirik (Iruñea-Uharte, 2004).

nera, Akademiak Jardunaldien bukaeran aurkeztu zuen ondorio-agiria (*Euskera*. 39, 1994-1, 33-277). Jardunaldi haiek lehenago *Euskararen Liburu Zuria*-n agerian jarritako kezka bertsuak ageri dituzte: oraingoan hizkuntzaren segidana-hiari berorren zuzentasunarena gehitzen zitzaion (15). Kalitatearen hau indartuz joango da Akademian (Zubimendi, 1997; Zuazo, 1999), *Jagonet* zerbitzua sortuz (1999).

Nabaria da euskara batuaren eta euskalkien munduan gogor lan egin dela, eta hainbat idazlan dago hona ekar daitekeena. Atlas-erako lanen berri emanda dago (B. Oyharçabal) eta dialektologiako lanak aski ugari datoz. Toponimia bezala dialektologia hizkuntzaren geografia historikoa marrazteko lan-gaiak sortzen ari dira.

* * *

III. ERANSKINA

SIADeco: soziolinguistikako lanak (1967...)

1967. urtetik hona (16), hainbat dira SIADeCOK (17) soziolinguistikaren alorrean eta eremu geografiko desberdinetan egindako proiektuak gai eta metodologia ezberdinak erabiliz (18).

Jarraian, soziolinguistikaren zenbait eremutan SIADeCOK egindako proiektu batzuk aipatuko ditugu, argibide argigarri modura:

- Ikerketa soziolinguistikoko orokorrak. Eremu honetan, metodologia desberdinak aplikatuz (inkestak, dinamika kualitatiboak, behaketa zuzena...) euskararen egoera orokorra aztertu da dagokion eremu geografikoan. Hona hemen adibide batzuk: Tolosaldea (1978), Tolosa (1983), Irun (1983), Basauri (1985), Iruñea (1986), Donostia-San Sebastián (1986), Vitoria-Gasteiz (1986), Bilbo (1990), Errenteria (1990), Iparraldea (1987, 1991), Getxo (1994), Barañain (1996), Hendaia (1999), Usurbil (2003).

---

(15) Norabide bertsuan doa, noski, A. SAGARNA-ren hura: «Lexiko-berrikuntzaren antolamendua zenbait herrialdetan». *Euskera*. 32, 1987, 165-184. Aipatzen diren kasuak hauek dira: Bangladesh, Egipto, Etiopia, Filipinak, Finlandia, Indonesia-Malaysia, Israel, Québec, Katalunia, Norvegia.

(16) Txosten honen osagarri gisara, aberasgarri eta argigarria iruditu zait SIADeCOKen albiste laburtu eta trinko hauen osorik ematea. Eskerrik asko SIADeCO berari, laguntza hau eskaintzeagatik; hitzez hitz berea du testua.

(17) Siadeco = Sociedad de Investigación Aplicada para el Desarrollo Comunitario.

(18) Proiektu hauen bezero sustatzaileak izaera eta eremu desberdinetakoak izan dira: udal-letxeak, eskualde mailako mankomunitateak, Foru Aldundiak, Eusko Jaurilaritza eta izaera desberdineko erakunde pribatuak (komunikabideak, hezkuntza alorreko eragileak).

- Euskararen erabilera errealaren nahiz hizkuntza paisaiaren inguruko neurketak. Euskara mintzatuaren erabilera erreala neurtzeko eta baita hizkuntza paisaian hizkuntzek duten presentzia aztertzeko, SIADECOK metodologia propioa asmatu eta aplikatu du. Hona hemen adibide batzuk: Donostia (1991-1995), Lekeitio (1993), Getxo (1994), Irun (1995), Amorebieta-Etxano (1997), Elgoibar (1999), Hendaia (1999), Andoain (2000), Hondarribia (2000), Lazkao (2001), Zarautz (2005), Ibarra (2005), EAEko hiri paisaia (2007).
- Gazteak eta hizkuntza normalizazioa. Hainbat dira gazteen artean hizkuntzaren egoera aztertu eta planifikatzeko egiten ditugun proiektuak. Hona adibide batzuk: Tolosa (1989, 2000), Donostia (1992), Orio (1992), Erreterria (1997), Villabona (1999).
- Hizkuntza normalkuntza hezkuntzaren esparruan. Irakaskuntza eta hezkuntzaren eremuan hizkuntza sustatzeko egindako proiektuen adibide batzuk honakoak dira: Euskalduntze-alfabetatze mugimenduko irakasleak eta euskara batua (1978), Euskararen irakaskuntzaren azterketa prospektiboa Urolan (1981), Euskara irakaskuntzan: faktoreen E.I.F.E (1984), Euskara Donostiako Ikastoletan (1985), Hizkuntza gaitasuna eta eredu linguistikoak Lea-Artibain (1986), Iparraldeko Ikastolen eta Sesaska Elkartearen egoeraz azterketa (1987), EHU-ko Zuzenbide Fakultatean irakaskuntza elebidunaren balantzea (1993), Iruñako Ikastoletan euskara sustatzeko plangintza (1994), DLH mailako «B» ereduko ikasleei buruzko azterlana (1999), Ikastoletan hizkuntza gaitasunaren aurrerapen maila neurtzeko testa (2005).
- Aisialdi elkarteetan eta eskola orduz kanpoko eremuan hizkuntza normalkuntza sustatzeko proiektuen adibide batzuk: Donostia (1993), Lasarte-Oria (1999), Pasaia (1994), Erreterria (1996), Sakana (1996), Uribe Kosta (1997), Arrigorriaga (1998), Lazkao (2001), Elorrio (2001), Erandio (2002), Hondarribia (2002), Leioa (2003), Durangoko Merinaldea (2004), Azpeitia (2006).
- Lan munduan hizkuntza normalkuntza sustatzeko proiektuak. Alor honetan garatutako proiektuak izaera desberdinekoak izan dira:
  - enpresetan eta eremu sozioekonomikoan oro har, euskararen erabile-
ra areagotzeko azterketak eta planak: Andoain (2000-2002), Tolosa
(2000, 2003), Hernani (2000), Eibar (2001-2005), Pasaia (2001),
Erreterria (2001) Lasarte-Oria (2000-2001), Deba (2001), Orio
(2001), Ibarra (2001), Villabona (2000, 2003), EAE (2004), Honda-
rribia (2004-2006), Galdakao (2006), Leioa (2006), Azpeitia (2006).
  - Merkataritza, ostalaritza eta zerbitzuen sektorea. Alor zehatz honetan
aspalditik ari da SIADECO egitasmo desberdinak bideratzen. Hona he-
men adibide batzuk: Donostia (1992), Bergara (1993), UEMA-ko uda-

lerriak (1994), Malerreka (1996), Vitoria/Gasteizko merkataritzagunea (1998), Oarsoaldea (2002-2003), Arrigorriaga (2003), Erandio (2003), Iruñerria (Atarrabia, Berriozar, Burlata, Barañain, Huarte, Zizur Nagusia (2003), Getxo (2004), Tolosa (2004), Eibar (2005), Lasarte-Oria (2004), Hernani (2004), Andoain (2004), Ordizia (2005), Galdakao (2006), Bilbo (2006), Irun (2006), Villabona (2007), Leioa (2007).

- Kirolean hizkuntza normalizazioa sustatzeko proiektuak. Hona hemen adibide batzuk: Donostia (1993), Gipuzkoako Kirol Federazioak (2001), «Kirola Euskaraz» egitasmoa EAEn (2001), Gipuzkoako kirol jarduerak (2004), Getxo (2005), Hondarribia (2005), «Kirola Euskaraz» Programa Bidasoa Beherean (2006).
- Euskarazko komunikabideen nahiz euskararen sustapenerako kanpainen inguruko proiektuak. Hona hemen adibide batzuk: ETB-ko telesail eta filmeen bikoizketan hizkuntz eredu egokien definitzeko azterketa (1991), «Irutxulo» aldizkariaren harpidedunei buruzko azterketa (1996), *EiTB* Taldearen komunikabideen estaldura eta kontsumoari buruzko ikerketa Nafarroan eta Iparraldean (2000), Irutxulo eta Gaztetxulo aldizkariaren bideragarritasun plana (2000), Argia aldizkariaren merkatu ikerketa eta marketing plana (2001), *EiTB*-ren ikus entzuleria euskaldunari buruzko ikerketak (1993-2005), komunikazio egoeren azterketa eta kanpaina baten inpaktu neurraketa Gasteizen (2005).
- Hizkuntza normalkuntza alorrean aitzindariak, berritzaileak izen diren proiektuak:
  - Euskararen Azterketa Soziolinguistikoa Euskal Herrian (1978).
  - *Euskararen Liburu Zuria* (1978).
  - Euskara Batua irakaskuntzan (1978).
  - *Hizkuntza borroka Euskal Herrian* (1979).
  - EAeko Soziolinguistikazko mapa (1988).
  - Euskararen Familia bidezko transmisioa EAEn (1993).
  - Euskararen inguruko diskurtsoen eraiketari buruzko azterketa kualitatiboa, Nafarroan (1999).
  - Nafarroako 12-16 urte bitarteko gazteen artean, euskararen erregistro informalen ezagupena eta erabilera sustatzeko proiektua (2000).
  - Euskararen Plan Nagusia Bilbon (2004).
  - EAeko esparru sozioekonomikoan euskararen erabilera areagotzeko azterketa kualitatiboa (2004).

- EAEko hizkuntza paisaiaren analisi eta planifikaziorako marko teoriko eta metodologikoa eraikitzea (2004).
- Euskararen sustapenerako EAEko aurrekontu publikoen analisisa (2002, 2005).
- Ikastoletan hizkuntza gaitasunaren aurrerapen maila neurtzeko testa (2005).
- Hizkuntza normalkuntzarako aholkularitza tekniko integrala: Donostia (1992), Azpeitia (2005), Gipuzkoako Foru Aldundia (2004, 2005, 2006).
- Dimensio handiko inkesta soziolinguistikoak: EAEko erdaldunei inkesta (2001), Iparraldeko biztanleriari inkesta (2007).
- Euskal itzultzaile, zuzentzaile eta interpreteen ikerketa soziologikoa (2007).